

Mielenterveysvaikutusten ennakkoarviointi – MIVA käyttöön

Tuulia Rotko, Katri Kilpeläinen, Tapani Kauppinen, Johanna Cresswell-Smith,
Nina Tamminen, Pia Solin, Jaana Suvisaari, Taina Laaksoharju, Kristian Wahlbeck,
Päivi Rissanen, Janne Jalava, Sarianna Palmroos, Marja Pakarinen

VALTIONEUVOSTON SELVITYS- JA
TUTKIMUSTOIMINNAN JULKAISUSARJA 2023:18

tietokayttoon.fi

Mielenterveysvaikutusten ennakkoarviointi – MIVA käyttöön

Rotko Tuulia (THL), Kilpeläinen Katri (THL),
Kauppinen Tapani (THL), Cresswell-Smith Johanna (THL),
Tamminen Nina (THL), Solin Pia (THL), Suvisaari Jaana
(THL), Laaksoharju Taina (MIELI Suomen Mielenterveys ry),
Wahlbeck Kristian (MIELI Suomen Mielenterveys ry),
Rissanen Päivi (MTKL), Jalava Janne (MTKL), Palmroos
Sarianna (Ehyt ry), Pakarinen Marja (Ehyt ry).

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Valtioneuvoston kanslia

CC BY-ND 4.0

ISBN pdf: 978-952-383-181-0

ISSN pdf: 2342-6799

Taitto Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2023

Mielenterveysvaikutusten ennakoarviointi MIVA käyttöön

Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:18

Kustantaja Valtioneuvoston kanslia

Tekijät Rotko Tuulia, Kilpeläinen Katri, Kauppinen Tapani, Cresswell-Smith Johanna, Tamminen Nina, Solin Pia, Suvisaari Jaana, Laaksoharju Taina, Wahlbeck Kristian, Rissanen Päivi, Jalava Janne, Palmroos Sarianna, Pakarinen Marja

Yhteisötekijä THL, MIELI Suomen Mielenterveys ry, MTKL, Ehyt ry

Kieli suomi **Sivumäärä** 38

Tiivistelmä Hyvä mielenterveys on keskeistä yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan hyvinvoinnille ja menestykselle. Kunnat ja hyvinvointialueet voivat päätöksillään ja toimillaan tukea monin tavoin asukkaidensa mielenterveyttä. Mielenterveyden edistäminen ja mielenterveyshäiriöiden ehkäisy edellyttävät, että mielenterveyskysymykset huomioidaan paitsi sosiaali- ja terveysalan päätöksissä hyvinvointialueilla, myös esimerkiksi kunnan koulutus-, asunto- ja ympäristöpolitiikkaan, yhteisöllisyyteen ja kestävään kehitykseen liittyvissä päätöksissä. Mielenterveysvaikutusten ennakoarviointi tuottaa tietoa päätöksen mahdollisista ja todennäköisistä vaikutuksista asukkaiden mielenterveydelle. Tietoon perustuvilla päätöksillä voidaan lisätä asukkaiden hyvinvointia, vaikuttaa kunnan ja hyvinvointialueen toimivuuteen, vakauteen ja kustannuksiin.

Suomessa on toistaiseksi arvioitu mielenterveysvaikutuksia kuntapäätösten valmistelussa verrattain vähän, eikä yhtenäistä toimintamallia ole olemassa. Arvioiteja on tehty esimerkiksi kuraattoripalveluihin, kehitysvammahuollon asuinpalveluihin, mielenterveyspalveluiden resurssointiin ja kouluihin liittyvien päätösten valmistelussa. Tässä raportissa esitellään konkreettinen toimintamalli, jonka tarkoituksena on yhdenmukaistaa, selkeyttää ja helpottaa kuntien ja hyvinvointialueiden mielenterveysvaikutusten ennakoarviointia.

Klausuuli Tämä julkaisu on toteutettu osana valtioneuvoston selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa.(tietokayttoon.fi) Julkaisun sisällöstä vastaavat tiedon tuottajat, eikä tekstisisältö välttämättä edusta valtioneuvoston näkemystä.

Asiasanat tutkimus, tutkimustoiminta, mielenterveys, kuntapäätökset, vaikutusten ennakoarviointi, hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen

ISBN PDF 978-952-383-181-0

ISSN PDF 2342-6799

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-181-0>

Förhandsbedömning av konsekvenserna för den psykiska hälsan MIVA för användning

Publikationsserie för statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet 2023:18

Utgivare Statsrådets kansli

Författare Rotko Tuulia, Kilpeläinen Katri, Kauppinen Tapani, Cresswell-Smith Johanna, Tamminen Nina, Solin Pia, Suvisaari Jaana, Laaksoharju Taina, Wahlbeck Kristian, Rissanen Päivi, Jalava Janne, Palmroos Sarianna, Pakarinen Marja

Utarbetad av THL, MIELI Suomen Mielenterveys ry, MTKL, Ehyt ry

Språk finska **Sidantal** 38

Referat Den psykiska hälsan är central för individens, samfundens och samhällets välfärd och framgång. Kommuner och välfärdsområden kan stödja invånarnas psykiska hälsa på många sätt i sina beslut och åtgärder. Främjandet av den psykiska hälsan och förebyggandet av psykisk ohälsa förutsätter att den beaktas i välfärdsområdenas beslut som gäller social- och hälsovården, men också i kommunala beslut som gäller till exempel utbildnings-, boende och miljöpolitik, gemenskapsanda och hållbar utveckling. Förhandsbedömningen av konsekvenserna för den psykiska hälsan ger information om beslutets eventuella och sannolika konsekvenser för invånarnas psykiska hälsa. Evidensbaserade beslut kan stärka invånarnas välfärd och skapa fungerande, stabila och kostnadseffektiva kommuner och välfärdsområden.

I Finland har kommunerna hittills beaktat konsekvenserna för den psykiska hälsan i relativt liten omfattning i beslutsberedningen och det finns ingen enhetlig bedömningsmodell. Man har till exempel gjort konsekvensbedömningar i beredningen av beslut som gäller kuratorstjänster, boendetjänster inom vården av utvecklingsstörda, resurser för mentalvårdstjänster samt skolor. I denna rapport presenteras en konkret modell vars syfte är att förenhetliga, förtydliga och underlätta förhandsbedömningen av konsekvenserna för den psykiska hälsan i kommuner och välfärdsområden.

Klausul Den här publikation är en del i genomförandet av statsrådets utrednings- och forskningsplan. (tietokaytoon.fi) De som producerar informationen ansvarar för innehållet i publikationen. Textinnehållet återspeglar inte nödvändigtvis statsrådets ståndpunkt.

Nyckelord forskning, forskningsverksamhet, forskning, forskningsverksamhet, psykisk hälsa, kommunalt beslut, förhandsbedömning av konsekvenser, främjande av välfärd och hälsa

ISBN PDF 978-952-383-181-0

ISSN PDF 2342-6799

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-181-0>

Implementing Mental Health Impact Assessment

MIVA for use

Publications of the Government's analysis, assessment and research activities 2023:18

Publisher Prime Minister's Office

Author(s) Rotko Tuulia, Kilpeläinen Katri, Kauppinen Tapani, Cresswell-Smith Johanna, Tamminen Nina, Solin Pia, Suvisaari Jaana, Laaksoharju Taina, Wahlbeck Kristian, Rissanen Päivi, Jalava Janne, Palmroos Sarianna, Pakarinen Marja

Group Author THL, MIELI Suomen Mielenterveys ry, MTKL, Ehyt ry

Language finnish **Pages** 38

Abstract Good mental health is essential for the wellbeing of individuals, communities, and for society as a whole. Decision makers on municipality and wellbeing services county level can support the mental health of their residents via the decisions they make. Mental health promotion and the prevention of mental health disorders require attention not only in the social and healthcare sector, but also in decisions made by municipalities on education, housing and environmental policy, communality and sustainable development. Mental health impacts assessment evaluates the possible mental health effects of a decision before it is put into action. Knowledge-based decisions help to increase residents' wellbeing, as well as contributing to a cost effective, functional and stable municipalities and wellbeing services counties.

To date, relatively little attention has been paid to mental health impact assessments in relation to municipal and wellbeing services county decisions in Finland, and there is no universal model guiding the process. Some examples do exist in relation to social services, residential services for people with intellectual disabilities, mental health services, and schools. This report presents a concrete model aimed at harmonising, clarifying and facilitating mental health impact assessment for municipalities and wellbeing services counties.

Provision This publication is part of the implementation of the Government Plan for Analysis, Assessment and Research. (tietokayttoon.fi) The content is the responsibility of the producers of the information and does not necessarily represent the view of the Government.

Keywords research, research activities, research, research activities, mental health, municipal decisions, health impact assessment, ex-ante impact assessment, promotion of wellbeing and health

ISBN PDF 978-952-383-181-0 **ISSN PDF** 2342-6799

URN-address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-181-0>

Sisältö

1	Johdanto	8
1.1	Tietotarpeen tausta	8
1.2	Mielenterveys	10
1.3	Päätösten vaikutusten ennakoarviointi	14
1.4	Tavoitteet	15
1.5	Tiedon hyödyntäjät ja viestintä	16
1.6	Toteutus	17
2	Tutkimusmenetelmät	18
2.1	Kyselyt hankkeen kohderyhmille	18
2.2	Systemaattinen kirjallisuuskatsaus olemassa olevista malleista ja niiden vaikutuksista.....	18
2.3	MIVA-työkalun käytön pilotointi ja esimerkki: Case study Lapinlahden sairaala.....	19
3	Tulokset	21
3.1	Systemaattinen kirjallisuuskatsaus mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnista.....	21
3.2	Kyselytutkimukset kohderyhmille	22
3.3	MIVA-työkalun käytön pilotointi ja esimerkki: Case study Lapinlahden sairaala.....	24
3.4	Ehdotus mielenterveysvaikutusten arvioinnin mallista	25
3.5	Käyttöönottosuunnitelma.....	27
4	Tuotokset	28
5	Päätelmät ja suositukset	31
5.1	Mielenterveysvaikutusten arvioinnin mallilla ennakoidaan päätösten vaikutuksia	31
5.2	Järjestöt ja asukkaat mielenterveyden arvioinnin voimavarana	33
5.3	Toimenpide-ehdotukset mielenterveysvaikutusten arvioinnin toteuttamiseen.....	34
	Lähteet	35

ESIPUHE

Tämä VN TEAS -rahoituksella käyntiin saatu hanke toteuttaa omalta osaltaan vuonna 2020 julkaistua mielenterveysstrategiaa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020) ja erityisesti sen painopistettä ”Hyvä mielenterveysjohtaminen”.

Tuoreen selvityksen mukaan kuntien luottamushenkilöt arvioivat päätösten ennakoarviointiprosessin olevan oikein käytettynä äärimmäisen hyödyllinen, jopa yksi kunnan hyvinvointijohtamisen tärkeimpiä prosesseja. Heidän mukaansa ennakoarvioinnin käyttöä tulisi lisätä merkittävästi ja siinä on edelleen paljon kehitettävää. (Santalahti & Kauppinen 2023.)

Tähän saakka Suomessa ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota mielenterveysvaikutuksiin osana lakisääteistä päätösten vaikutusten ennakoarviointia, eikä mielenterveysvaikutusten tunnistamiseen ja arviointiin ole ollut ohjeistusta. Tässä raportissa annetaan ohjeistusta siihen, miten kunnissa ja hyvinvointialueilla tulisi arvioida päätösvaihtoehtojen vaikutuksia asukkaiden mielenterveyteen ja mielen hyvinvointiin jo ennen varsinaista päätöksentekoa. Mielenterveysvaikutusten arviointia voidaan hyödyntää myös esimerkiksi osana lainsäädännön tai poliittisten ohjelmien valmistelua valtionhallinnossa. Vaikutusten tunnistamisen avulla voidaan luoda säästöjä mielenterveyspalveluiden kustannuksissa sekä lisätä alueen asukkaiden mielen hyvinvointia.

Hankekauden aikana Terveiden ja hyvinvoinnin laitos on alkanut koordinoita kansallista mielenterveyden edistämisen vertaisfoorumia, jonka tavoitteena on tarjota ajankohtaista tietoa ja tukea mielenterveyden edistämisen aihealueelta sekä verkostoida mielenterveyden edistämisen toimijoita eri sektoreilta kunnista, hyvinvointialueilta, maakuntien liitoista, aluehallintovirastoista ja järjestöistä. Tämä monitoimijainen vertaisfoorumi tukee osaltaan mielenterveysvaikutusten ennakoarviointia ja sen käytönottoa.

Tuulia Rotko, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, hankkeen vastuullinen johtaja

1 Johdanto

Hyvä mielenterveys on keskeistä yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan hyvinvoinnille ja menestykselle. Suomalaisista 86 % arvioi psyykkisen hyvinvointinsa vähintään kohdallaiseksi. Kuitenkin lähes 20 %:lla suomalaisista on jokin mielenterveyden häiriö. Elinikäinen riski sairastua mihin tahansa psyykkiseen sairauteen on lähes 50 %. Mielenterveysongelmien kokonaiskustannukset Suomelle olivat 11 miljardia euroa (OECD 2018). Yli puolet työkyvyttömyyseläkkeistä aiheutuu mielenterveyden häiriöistä.

1.1 Tietotarpeen tausta

Kunnilla (Finlex 2015) ja hyvinvointialueilla (Finlex 2021) on lakisääteinen tehtävä edistää hyvinvointia ja terveyttä, mukaan lukien mielenterveys, laatia kunnallinen hyvinvointikertomus ja suorittaa vaikutusten ennakoarviointi päätöksenteossa. Ihmisiin kohdistuvia vaikutuksia arvioidaan kunnissa ja valtionhallinnossa monesta eri näkökulmasta, mutta mielenterveysvaikutusten ennakoarviointi on ollut Suomessa tähän saakka lähes olematonta. Mielenterveysvaikutusten tunnistamiseen ja arviointiin ei myöskään ole yhtenäistä toimintatapaa tai ohjeistusta.

Tuoreen selvityksen mukaan kuntien luottamushenkilöt arvioivat päätösten ennakoarviointiprosessin olevan oikein käytettynä äärimmäisen hyödyllinen, jopa yksi kunnan tärkeimpiä prosesseja. Heidän mukaansa ennakoarvioinnin käyttöä tulisi lisätä merkittävästi ja siinä on edelleen paljon kehitettävää. (Santalahti & Kauppinen 2023.)

Mielenterveyden huomioimisen hyödyistä kunnallisessa päätöksenteossa on tois-
taiseksi hyvin vähän tietoa. Eri aloilla tehtävien toimien hyödyn osoittaminen on ollut erittäin vähäistä. Jossain määrin on kuvattu mielenterveydestä aiheutuvia sairauspoissaoloja (Blomgren 2021), kunta-alan työkyvyttömyyttä (Työeläkevakuuttajat Tela 2015) sekä kouluissa näkyviä välillisiä haasteita kuten lasten ja nuorten sosiaalista ahdistusta ja poissaoloja (Kaltiala-Heino ym. 2010). Mielenterveyden ongelmat näkyvät lopulta sekä yksilön ja yhteisön tragediana että yhteiskunnallisina kustannuksina. Mielenterveyden edistämisen perustelu taloudellisina hyötyinä voi kuitenkin olla hankalaa tiedon vähäisyyden vuoksi.

Mielenterveysvaikutusten arvioinnin tarve on korostunut entisestään COVID19 -epidemian aikana (International Union for Health Promotion and Education 2021, WHO 2022). Tämän hankkeen tuloksena syntyvä malli ja ohjeet ovat hyödynnettävissä kun-

nissa ja hyvinvointialueilla osana päätösten vaikutusten ennakoarviointia. Mielenterveysvaikutusten arviointia voidaan myös hyödyntää osana lainsäädännön, politiikkojen ja ohjelmien valmistelua valtionhallinnossa.

Hankkeen liittyminen hallitusohjelmaan ja mielenterveysstrategiaan

Hanke kiinnittyy seuraaviin pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman tavoitteisiin vuosille 2020–2023:

- Laaditaan aiempaa valmistelua hyödyntäen mielenterveysstrategia.
- Hyvinvoinnin edistäminen ja eriarvoisuuden vähentäminen. Yhtenä keinona tavoitteeseen pääsemiseksi hallitusohjelmaan on kirjattu tavoite päätösten hyvinvointi- ja terveysvaikutusten kattavasta arvioinnista.

Toiminta toteuttaa seuraavia mielenterveysstrategian (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020) painopisteen ”Hyvä mielenterveysjohtaminen” -linjauksia:

- Vahvistetaan mielenterveystyön huomioon ottamista eri hallinnonalojen ja järjestöjen yhteistyörakenteissa, valtioneuvostossa ja valtionhallinnossa, maakunnissa ja kunnissa. Sovitaan yhteistyön johtamiskäytännöistä.
- Sovitaan mittareista, indikaattoreista ja työkaluista yhteiskunnallisten päätösten mielenterveysvaikutusten arvioimiseksi. Mielenterveysstrategiassa on esitetty, että mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnista tulee kehittää mielenterveysstrategian seurantaindikaattori.

Lisäksi kehitettävät mallit liitetään osaksi seuraavaa mielenterveysstrategian (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020) tavoitetta:

- Perustetaan vaikuttavan mielenterveyden edistämisen ja ehkäisevän mielenterveystyön työkalujen digitaalinen tietovaranto.

1.2 Mielen terveys

Mitä mielen terveys on?

Mielen terveyteen liitetään useita käsitteitä eikä mielen terveys käsitteenä ole aina yksiselitteinen. Tässä niistä avataan joitakin. Käsitteiden yhteinen ymmärrys auttaa huomaamaan niiden välisiä eroavaisuuksia ja osittaisia samankaltaisuuksia sekä kohdentamaan vaikutusten ennakoarviointia oikeaan suuntaan.

Mielen terveys on hyvinvoinnin tila, joka muuttuu ja kehittyy ihmisen elämän aikana. Ihminen tunnistaa omat kykynsä ja osaa toimia myös muutosten ja paineiden alla. Se on kykyä tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä ja osallistua oman yhteisönsä toimintaan. Mielen terveydellä on oleellinen merkitys yksilön, yhteisöjen ja yhteiskunnan kehittämisessä. (WHO 2022.)

Mielen hyvinvointi on enemmän kuin mielen terveyden häiriön puuttuminen – se viittaa ihmisen omaan kokemukseen hyvinvoinnistaan ja mielen tasapainosta. Mielen hyvinvointi on voimavara, jota voidaan vahvistaa ihmisen elämänkaaren aikana ja jota voidaan mitata esimerkiksi Positiivisen mielen terveyden mittarilla. (Solin ym. 2018.)

Mielen terveyden edistämisen tavoitteena on vahvistaa mielen terveyttä suojaavia tekijöitä ja ehkäistä riskitekijöitä. Molemmat voivat liittyä yksilöön, yhteisöihin, yhteiskunnan rakenteisiin ja kulttuuriin. Mielen terveyden edistäminen tarkoittaa erilaisia ihmisen voimavaroja vahvistavia toimintoja ja toimenpiteitä, jotka lisäävät mielen hyvinvointia, parantavat elämänlaatua ja auttavat pärjäämään arjessa ja sen muutoksissa sekä kriiseissä.

Merkittävin osa mielen terveyden edistämisestä tapahtuu sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuolella. Vastuu mielen terveyden edistämisestä ja ehkäisemisestä kuuluu siten kaikille yhteiskunnan toimijoille ja hallinnonaloille sekä niiden eri tasoille. Eri tahojen välistä yhteistyötä tarvitaan, koska mielen terveyttä edistetään ihmisten arjessa eri hallinnonalojen toimilla, joita ovat mm. syrjinnän ja väkivallan ehkäisy ja vähentäminen, ihmisoikeuksien vahvistaminen, taloudellisen ja sosiaalisen eriarvoisuuden kaventaminen, työllisyyden tukeminen sekä lasten, nuorten, perheiden ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisryhmien erityinen huomioiminen eri elämänvaiheissa ja muutoksissa. (WHO 2013.)

Mielen terveyttä voidaan vahvistaa tietoisesti yhteiskunnan konkreettisilla toimenpiteillä, joita ovat esimerkiksi tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettaminen ja kiusaamisen vastainen työ varhaiskasvatuksessa ja kouluissa, harrastus-, liikunta- ja kulttuuri-

mahdollisuuksien luominen kaikille, osallisuuden ja sosiaalisen yhteisöllisyyden vahvistaminen ja yksinäisyyden ehkäisy, työhyvinvoinnin edistäminen ja elinympäristön viihtyvyydestä ja turvallisuudesta huolehtiminen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020.)

Mielenterveyden hyödyt

Mielen hyvinvointi on tärkeimpiä asioita ihmisen elämässä. Yksilötasolla mielenterveys vaikuttaa psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen, hyvinvointiin ja toimintakykyyn, opiskeluissa ja työssä suoriutumiseen sekä elämän kulkuun ja kokemukseen elämänlaadusta. Hyvä mielenterveys on sekä yksilön että perheiden, yhteisöjen, kunnan ja hyvinvointialueen pääomaa ja sillä on keskeinen merkitys yhteisöjen hyvinvoinnin osatekijänä. Hyvä mielenterveys vaikuttaa koko kunnan ja hyvinvointialueen toimivuuteen, vakauteen ja kustannuksiin niiden eri sektoreilla.

Ihmisten mielen hyvinvointi vahvistaa luottamusta, vastavuoroisuutta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta kunnassa ja hyvinvointialueella sekä yksilöllistä ja yhteisöllistä resilienssiä eli joustavuutta arjen vastoinkäymisissä. Hyvä mielenterveys tukee myös työelämässä menestymistä ja tuottavuutta. Mielenterveys rakentuu ja kehittyy vuorovaikutuksessa arkiympäristömme kanssa – toimivat arkiympäristöt edistävät siten mielen hyvinvointia (kuva 1). Eri ihmisryhmien hyvä mielenterveys tukee koko Suomen elinvoimaisuutta ja menestymistä.

Kuvio 1. Mielen hyvinvoinnin rakentuminen yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan ja rakenteiden tasolla.

Mielenterveyttä suojaavat tekijät

Mielenterveyteen suojaavasti vaikuttavia tekijöitä on paljon. Yksilötason suojaaviin tekijöihin kuuluvat muun muassa resilienssi, hallinnan ja turvallisuuden tunne sekä terveelliset elämäntavat. Perhetasolta taas löytyvät esimerkiksi turvattu asuminen ja myönteinen kasvatustyyli. Yhteisötason suojaavia tekijöitä ovat muun muassa osallistuminen yhteisön toimintaan, sosiaaliset verkostot ja sosiaalinen tuki sekä tukea antava työ- ja kouluympäristö. Yhteiskunnan tason suojaaviin tekijöihin kuuluvat esimerkiksi yhdenvertaisuus, syrjimättömyys, toimivat hyvinvointipalvelut ja väestön osallisuus. Eri tasojen suojaavat tekijät vaikuttavat myös toisiinsa. Esimerkiksi yhteiskunnan tasolla voidaan tehdä asumiseen liittyviä päätöksiä, jotka vaikuttavat yksilötasolla turvallisuuden tunteeseen. (Orpana ym. 2016.)

Mielenterveyteen kannattaa panostaa

Mielenterveyteen panostaminen voi vähentää inhimillistä kärsimystä ja parantaa terveyttä, elämänlaatua, toimintakykyä sekä mielenterveyden häiriöistä kärsivien ihmisten toipumista ja odotettavissa olevaa elinikää. Edellä mainittujen lisäksi hyvällä mielenterveydellä on myönteinen vaikutus sosiaaliselle ja taloudelliselle kehitykselle. (WHO 2022.)

EU:n alueella mielenterveyden häiriöiden kokonaiskustannusten on arvioitu olevan n. 4,1 prosenttia alueen BKT:sta ja vastaavasti Suomessa 5,3 prosenttia BKT:sta vuonna 2015. Näiden suorien kustannusten lisäksi mielenterveyden häiriöiden epäsuorat kustannukset ylittävät suorat kustannukset moninkertaisesti. (OECD 2018.)

Mielenterveyden häiriöt ovat myös johtava syy työkyvyttömyyseläkkeisiin ja sairauspoissaoloihin. Työntekijöiden sairauspoissaoloista yli kolmannes johtuu mielenterveyden häiriöistä (Blomgren 2020) ja työkyvyttömyyseläkkeen myöntämisen yleisin peruste on mielenterveyden häiriö, useimmiten masennus. Masennuksella on suuri merkitys myös sen vuoksi, että masennukseen liittyvä työkyvyttömyys alkaa paljon nuorempana kuin esimerkiksi tuki- ja liikuntaelinoireet, mikä on myös yleinen työkyvyttömyyden syy. (Eläketurvakeskus 2019). Viime aikaiset globaalit kriisit ovat osoittaneet, kuinka tärkeätä on tukea mielenterveyttä aikana, jolloin yksilöltä ja yhteiskunnalta vaaditaan paljon joustavuutta.

Kriisit vaikuttavat kaikkiin ikäryhmiin. Suurin osa suomalaisnuorista voi hyvin, mutta koronapandemia aiheutti lisääntyneitä nuorten pahoinvointia (Kekkonen ym 2022). Nuorten kokema ahdistuneisuus ja masennusoireilu lisääntyivät, samoin yksinäisyyden kokemukset korona-ajan seurauksena (Aalto-Setälä ym. 2021). Heikossa asemassa olevien nuorten osallisuuden kokemus heikentyi koronavuosina jopa tuplasti ikätovereihin verrattuna. Erityisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat,

vähävaraisten perheiden ja oman terveytensä heikoksi kokeneet nuoret kokivat osallisuutensa heikentyneen muita enemmän viime vuosina (Leemann ja Virrankari 2022).

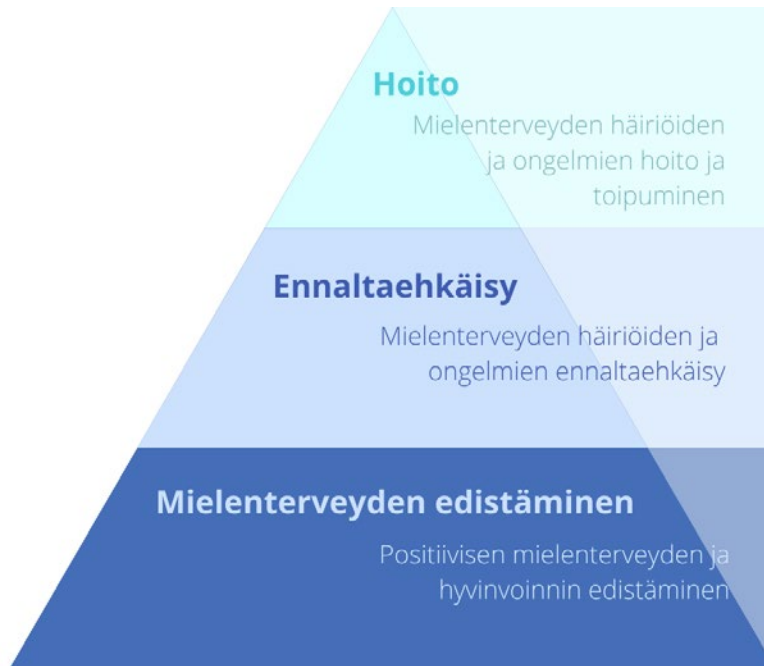
Myös ikääntyneiden mielenterveyteen on vaikuttanut sekä koronapandemia että Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan. Ikääntyneistä 60–74-vuotiaat olivat suurin ikäryhmä (46 %), joka koki Ukrainan kriisin ja sen vaikutusten huolestuttavan erittäin tai melko paljon. Tämä ikäryhmä koki myös eniten huolta (39 %) Ukrainan sodan mahdollisesta laajentumisesta. (Tilastokeskus 2022.) Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2022) mukaan 65 vuotta täyttäneiden ikäryhmä on myös suurin depressiolääkkeistä korvausta saanut ikäryhmä vuosina 2019–2021.

Mielenterveyden keskeiset näkökulmat

Mielenterveyden edistämiseen voidaan päätöksenteossa vaikuttaa monella tasolla. Kunta ja hyvinvointialue voivat tietoisesti tukea eri ihmisryhmien hyväksytyksi tuleamista, tasa-arvoista kohtelua ja syrjimättömyyttä, ihmisarvon ja perus- ja ihmisoikeuksien kunnioitusta sekä yhdenvertaista oikeutta asumiseen, opintoihin, työhön, toimeentuloon ja sosiaaliseen osallisuuteen. Päätöksillä voidaan lisätä mielenterveyttä tukevien elin- ja asuinympäristöjen rakentumista ja saavutettavuutta, tukea yhteisöllisen toiminnan mahdollisuuksia ja vahvistaa kansalaisten mielenterveystaitoja suuntaamalla resursseja mielenterveyden edistämiseen. (WHO 2022.)

Mielenterveyden edistäminen, mielenterveyden häiriöiden ehkäisy, hoito ja kuntoutus muodostavat mielenterveystyön laaja-alaisen kokonaisuuden (kuva 2). Mielenterveyden ennakoarviointia tehdessä on hyvä huomioida, kohdistuuko arviointi johonkin osaan tästä kokonaisuudesta vai keskitytäänkö esimerkiksi vain mielen hyvinvointiin liittyvien vaikutusten arviointiin eli mielenterveyden edistämisosaan.

Kuvio 2. Väestötason lähestymistapa mielenterveyteen (International Union for Health Promotion and Education (2021).

1.3 Päätösten vaikutusten ennakoarviointi

Päätösten vaikutusten ennakoarvioinniksi (EVA) kutsutaan prosessia, jossa arvioidaan eri päätösvaihtoehtojen vaikutuksia jo ennen varsinaista päätöksentekoa. EVA:n tavoitteena on tuottaa tietoa päätöksentekijöille valmisteilla olevan asian ratkaisu- ja toteuttamisvaihtoehdoista sekä niiden vaikutuksista esimerkiksi ympäristöön, talouteen tai kuntalaisten terveyteen. Sen avulla voidaan kuvata päätösvaihtoehtojen myönteiset ja kielteiset vaikutukset lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. EVA:n avulla voidaan lisätä päätöksenteon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä, ja perustella, miksi tiettyyn päätösehdotukseen on päädytty. Samalla voidaan varmistaa, että päätökset tukevat kunnan tai hyvinvointialueen strategisia tavoitteita. Päätösten vaikutusten ennakoarvioinnin peruslähtökohtana on oletus siitä, että päätöksentekoon sisältyy aina valinnan mahdollisuus. Harvoin, jos koskaan, jokin ratkaisuvaihtoehto on ainoa mahdollinen. Se millaisia vaihtoehtoja on tarjolla ja millaisia vaihtoehtoja punnitaan, riippuu paitsi saatavilla olevasta tiedosta, myös valmistelijoiden ja päättäjien arvoista ja subjektiivisista käsityksistä. Päätöksenteon rationaalisuutta voidaan vahvistaa nojautumalla olemassa olevaan tietoon. Tiedolla johtaminen ja tiedon hyödyntäminen vahvistavat päätöksenteon rationaalisuutta ja vähentävät päätöksenteon subjektiivisuutta ja arvolutuneisuutta. (Santalahti & Kauppinen 2023.)

Päätösten vaikutusten ennakoarvioinnissa parasta vaihtoehtoa ei ole aina syystä tai toisesta mahdollista toteuttaa. Arvioinnissa tarkastellaan päätösten vaikutuksia sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä. Vaihtoehtojen lisäksi tulee esitellä myös ns. nollavaihtoehto eli kuvaus siitä, mitä tapahtuu, jos asialle ei tehdä mitään. Keskeistä on, että päätökset ovat tietoisia ja mahdollisia haittavaikutuksia yritetään minimoida. Päätöksen toimeenpanoa ja vaikutuksia seurataan ja arvioidaan kunnissa sovitulla tavalla. Organisaatioiden tulisi tehdä päätösten vaikutusten ennakoarviointi aina silloin kuin käsiteltävään asiaan liittyy ristiriitoja tai päätösten vaikutusten arvioidaan olevan merkittäviä. (Santalahti & Kauppinen 2023.)

Tutkimusten mukaan päättäjät kokevat EVAuksen helpottavan päätöksentekoa, koska prosessi tuottaa tietoon perustuvia ratkaisuvaihtoehtoja ja edistää päätöksenteon läpinäkyvyyttä. Päättäjillä on kuitenkin merkittävä rooli EVAuksen hyödyntämisessä. Mikäli päättäjät eivät osaa tai valitse hyödyntää tehtyjä arviointeja, ei se kannusta valmistelijoita tekemään laaja-alaisempaa ja systemaattisempaa arviointia. (Santalahti & Kauppinen 2023.)

1.4 Tavoitteet

Tämän hankkeen tavoitteena on edistää mielenterveysvaikutusten arviointien tekemistä ja niiden integroimista osaksi erilaisia vaikutusten ennakoarviointeja seuraavien osatavoitteiden avulla:

- Saada käsitys mielenterveysstrategian tunnettuudesta ja soveltamisesta kunnissa ja kuntayhtymissä.
- Saada kuva mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnin nykytilasta ja käytössä olevista arviointimalleista.
- Saada luotua mielenterveysvaikutusten arvioinnista malli ja ohjeistus osaksi kuntien, hyvinvointialueiden ja säädösvaikutusten ennakoarviointeja.
- Esittää käyttöönoton suunnitelma siitä, kuinka työkalut tuodaan asiantuntijoiden, valmistelijoiden ja päättäjien tietoisuuteen, ja kuinka avaintoimijat koulutetaan mallien käyttöönotossa.
- Ehdottaa seurantamittareita mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnin seuraamiselle.

1.5 Tiedon hyödyntäjät ja viestintä

Hankkeen tuloksena syntyvä malli ja ohjeet ovat hyödynnettävissä kunnissa ja hyvinvointialueilla osana terveys- ja hyvinvointivaikutusten arviointia. Mielen terveysvaikutusten arviointia voidaan myös hyödyntää osana lainsäädännön, politiikkojen ja ohjelmien valmistelua valtionhallinnossa. Lisäksi hankkeen tulokset ovat hyödynnettävissä kansalaisjärjestöjen ja kansalaisten vaikuttamistyössä.

Hankkeessa tuotettavan tiedon on tarkoitus olla avuksi seuraaville tahoille:

- Kunnat: päätösten valmistelijat, esittelijät, hyvinvointikoordinaattorit sekä valtuutetut
- Hyvinvointialueet: päätösten valmistelijat, esittelijät, hyvinvointikoordinaattorit sekä valtuutetut
- Järjestöt: mielen terveysjärjestöjen johto, alue- ja paikallisyhdistysten vastuutahot sekä hankejohtajat
- Valtionhallinto: lainsäädännön valmistelijat ja esittelijät, säädösvaikutusten arvioinnin tukihenkilöverkosto, kansanterveyden neuvottelukunta

Hankkeen viestinnästä on vastannut hankekoordinaattori (THL), mutta siihen osallistuivat aktiivisesti kaikki hankkeen toteuttajatahot koko hankkeen ajan ja erityisesti tulosten valmistuessa.

Hankkeen viestinnälliset tavoitteet olivat seuraavat:

- Tehdä mielen terveysstrategiaa tunnetuksi ja edistää sen soveltamista kunnissa ja kuntayhtymissä.
- Edistää mielen terveysvaikutusten ennakoarvioinnin käyttöä Suomessa osana päätösten vaikutusten ennakoarviointia kunnissa, kuntayhtymissä, hyvinvointialueilla, järjestöissä sekä osana lainsäädännön, politiikkojen ja ohjelmien valmistelua valtionhallinnossa
- tekemällä mielen terveysvaikutusten ennakoarvioinnin mallit ja hyödyt tutuiksi käyttäjille,
- tarjoamalla kansalaisyhteiskunnalle suunnattu opas ihmisten ja järjestöjen osallistamisesta mielen terveysvaikutusten arviointiin ja
- esittämällä suunnitelma menetelmän käyttöönoton tueksi kuvaamalla sen edellytykset.
- Tehdä ehdotetut mielen terveysvaikutusten ennakoarvioinnin seurantamittarit tutuiksi.

Viestintää tehtiin ja jatketaan hankkeen päätyttyäkin yhdessä projektiryhmän ja laajojen sidosryhmien kanssa. Näitä olivat muun muassa Terve kunta -verkosto, HYTE-oppimisverkosto, alueellinen HYTE-verkosto, Mielen terveyden edistämisen vertaisfoorumi, säädösvalmistelun ennakoarvointi tukiryhmä, järjestöt, Kansanterveyden neuvottelukunta, sekä erilaiset tilaisuudet kuten vuosittain järjestettävä Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen päivä (THL) ja Mielen terveyden edistämisen päivä (THL).

Kaikki hankkeessa tuotetut raportit ovat saatavissa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen verkkosivuilta (<https://thl.fi/fi/web/mielen-terveys/mielen-terveysvaikutusten-ennakoarvointi>) sekä MIELI Suomen Mielen terveys ry:n verkkosivuilta (<https://mieli.fi/yhteiskunta/mielen-terveys-suomessa/hyvan-mielen-kunta/hyvan-mielen-kunta-tyokalupakki/>).

1.6 Toteutus

Hanke toteutettiin 3/2022–3/2023 välisenä aikana yhteistyössä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL), MIELI Suomen mielen terveys ry:n, Mielen terveyden keskusliitto ry:n (MTKL) ja Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry:n kesken. Hankkeessa oli kuusi osahanketta:

- Osio 1 (THL): Kartointu mielen terveysstrategian tavoitteiden ja MIVAn käytöstä Suomessa
- Osio 2 (THL): Systemaattinen kirjallisuuskatsaus siitä, mitä mielen terveysvaikutusten ennakoarvointiin soveltuvia menettelyjä on olemassa.
- Osio 3 (kaikki): Parhaiden käytäntöjen määrittely mielen terveysvaikutusten arviointiin
- Osio 4 (kaikki): Käyttönoton tuen suunnitelma
- Osio 5 (MIELI ry & THL): Hyötyjen sanoittaminen motivoinnin tueksi sekä käytännön esimerkki mielen terveysvaikutusten ennakoarvoinnista Suomessa
- Osio 6 (MIELI ry, EHYT ry, MTKL): Pilotointitutkimus järjestöissä siitä, miten järjestöillä ja muilla kolmannen sektorin toimijoilla olevaa tietoa voitaisiin nykyistä paremmin hyödyntää tiedolla johtamisen tukena.

Hankkeen ohjausryhmän puheenjohtajana toimi Soile Ridanpää (STM). Ohjausryhmän jäseniä olivat Riitta Aejmelaesus (VM), Merja Hilpinen (OKM), Marianne Keyriläinen (TEM), Helena Vormaa (STM), Antti Hautaniemi (STM), Tuula Tiainen (YM).

2 Tutkimusmenetelmät

Tässä tutkimushankkeessa noudatettiin hankehakemuksen mukaisesti määriteltyä tiedonhallintasuunnitelmaa omistus-, hallinta- ja tekijänoikeuksista, aineiston tietosuojasta sekä aineiston säilytyksestä ja saatavuudesta. Esimerkiksi henkilötietojen käsittelyssä noudatettiin EU:n yleistä tietosuojasetusta, kansallista tietosuojalainsäädäntöä sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ohjeita. Kyselylomakkeissa tai haastatteluissa ei kysytty vastaajan henkilöön liittyviä tietoja (vain organisaation toimintaan liittyviä). Raportointi ei sisällä henkilöiden tunnistetietoja. Aineistoeditorissa julkaistaan aineistokuvaus. Aineistojen pohjalta julkaistaan tutkimuksen loppuraportti.

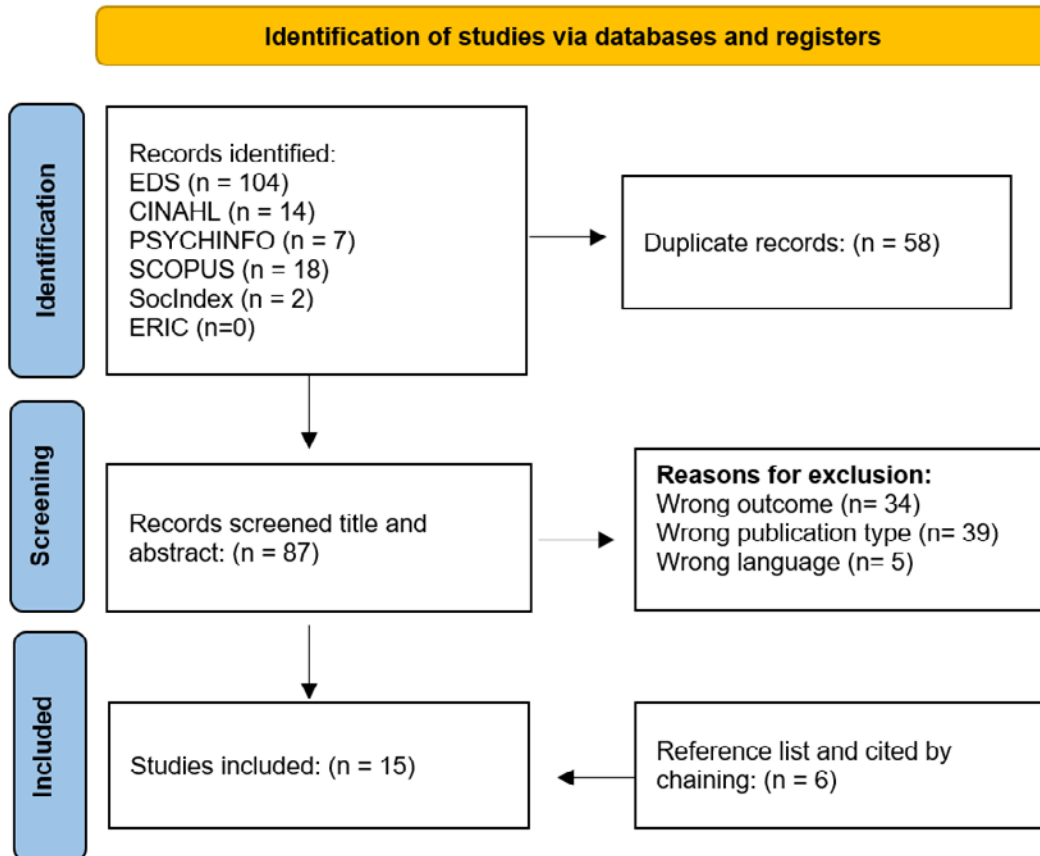
2.1 Kyselyt hankkeen kohderyhmille

Kysely 1 (kuntien ja hyvinvointialueiden virkamiehille): Toukokuussa 2022 THL lähetti kaikkiin Suomen kuntiin ja sairaanhoitopiireihin kyselyn, jonka tavoitteena oli muodostaa käsitys mielenterveysstrategian tunnettuudesta ja soveltamisesta kunnissa, kuntayhtymissä ja sairaanhoitopiireissä, sekä luoda kuva mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnin nykytilasta ja käytössä olevista arviointimalleista. Vastaukset saatiin 112 kunnasta ja 11 sairaanhoitopiiristä.

Kysely 2 (järjestöille): Toukokuussa 2022 MIELI Suomen Mielenterveys ry lähetti mielenterveystyötä tekeville kansalaisjärjestöille kyselyn, jonka tavoitteena oli a) kerätä kokemuksia hyvistä käytännöistä kolmannen ja neljännen sektorin osallistamiseksi mielenterveysvaikutusten arviointiin, ja b) kuulla toiveita Suomeen räätälöitävän mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnin mallin taustaksi. Kysely lähetettiin mielenterveysalan ja ehkäisevän päihdetyön järjestöille. Järjestökyselyyn vastasi 27 eri toimijaa.

2.2 Systemaattinen kirjallisuuskatsaus olemassa olevista malleista ja niiden vaikutuksista

Systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa selvitettiin olemassa olevia mielenterveyteen ja psyykkiseen hyvinvointiin liittyviä vaikutusten ennakoarviointimalleja ja niiden käyttöä. Tietokannoista tunnistettiin 145 artikkelia, joista lopulliseen katsaukseen tiivistettiin tärkeimmät teemat 15 artikkelista.

Kuvio 3. PRISMA-kaavio aineiston valintaprosessista (Cresswell-Smith et al. 2022).

2.3 MIVA-työkalun käytön pilotointi ja esimerkki: Case study Lapinlahti

Mielen hyvinvointivaikutusten ennakoarvointimenetelmää (Cooke et al. 2011) pilotoitiin vuonna 2022 Helsingin kaupungin Lapinlahden entisen sairaalan toiminnan tulevaisuussuunnitelmiin. Prosessi oli sidosryhmiä osallistava ja avoin.

Lapinlahden mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinninpilottiselvitys tehtiin Englannissa kehitettyä Mental well-being Impact Assessment (MWIA) manuaalia seuraten. Selvityksessä arvioitiin Lapinlahden tulevaisuuteen esitettyjä neljää eri vaihtoehtoa mielen hyvinvoinnin näkökulmasta. Arviointi kohdistui etenkin haavoittuvassa asemassa oleviin ja vähävaraisiin kävijöihin, lähialueen asukkaisiin sekä lapsiin ja perheisiin.

Arviointityö tehtiin vaiheittain. Ensimmäisessä vaiheessa tehtiin nykytilan kartoitus ja kartoitettiin nykytoiminnan mielenterveysvaikutuksia. Nykytilanteesta julkaistiin oma erillinen raporttinsa, joka toimitettiin Helsingin kaupungille. Seuraavaksi muodostettiin Lapinlahden sidosryhmistä koostunut työryhmä, jossa selvityksen kohderyhmät rajattiin ja profiloitiin sekä tutustuttiin eri päätösvaihtoehtoihin. Rajauksien jälkeen kerättiin aineiston kävijäkysely sekä järjestettiin työpajoja ja keskustelutilaisuuksia. Tilaisuuksia järjestettiin seitsemän kappaletta, osallistujia oli 62 henkilöä, kyselyyn tuli 164 vastausta.

Kyselytuloksia analysoi mielenterveyden suojatekijöihin peilaten kaksi henkilöä. Mieltä suojaavat tekijät jaettiin kolmeen kategoriaan: itseohjautuvuus ja autonomia, osallisuus ja yhteenkuuluvaisuus sekä pärjäävyys ja yhteisöllisyyden edut. Mielenterveysvaikutuksia arvioitiin potentiaalisilla muutosskenaarioilla konkreettisten esimerkkien avulla, kuten vuokratason nousu, kaupallisuuden lisääntyminen, puiston lisärakentaminen, remontin toteutustapa. Vaihtoehtoista arvioitiin sekä pitkän että lyhyen aikavälin muutoksia paikan toimijoihin ja toimintoihin, henkeen ja kulttuurihistorialliseen jatkumoon. Prosessin tulokset ovat syntyneet sidosryhmien osallisuuden kautta. Keskeistä on ollut tiedotus, avoimuus ja mahdollisuus osallistua tiedon tuottamiseen kaikille Lapinlahden tulevaisuudesta kiinnostuneille.

3 Tulokset

3.1 Systemaattinen kirjallisuuskatsaus mielen-terveysvaikutusten ennakoarvioinnista

Systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa selvitettiin, mitä mielen-terveysvaikutusten arviointiin soveltuvia menettelyjä löytyy kotimaisesta ja kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta, ja mitä muutoksia arvioinneilla on saatu aikaan (Creswell-Smith J et al. 2022).

Tietokanta- ja referenssihaun tuloksena tarkasteltiin 15 artikkelia, joissa oli yhteensä viisi erilaista kehystä. Mental Wellbeing Impact Assessment (Mielen hyvinvoinnin vaikutusten ennakoarviointikehys) oli niistä ainoa, joka keskittyi mielen hyvinvoinnin osatekijöihin. Kirjallisuuskatsaus toi esiin useita mahdollisuuksia ja haasteita, jotka liittyivät mielen-terveyden vaikutusten ennakoarvioinnin toteuttamiseen käytännössä:

Mahdollisuudet

- Laajojen sidosryhmien kuunteleminen ja osallistaminen.
- Tilaisuus tutkia sekä myönteisiä että kielteisiä vaikutuksia mielen-terveyteen.
- Myös kriittisinä aikoina voi olla tärkeää perehtyä siihen, mikä ylläpitää mielen hyvinvointia.
- Vaikutusten arvioinnin tarkoituksena on antaa tietoa päätösten mahdollisista vaikutuksista, mutta siitä on hyötyä myös tietoisuuden lisäämisessä.

Haasteet

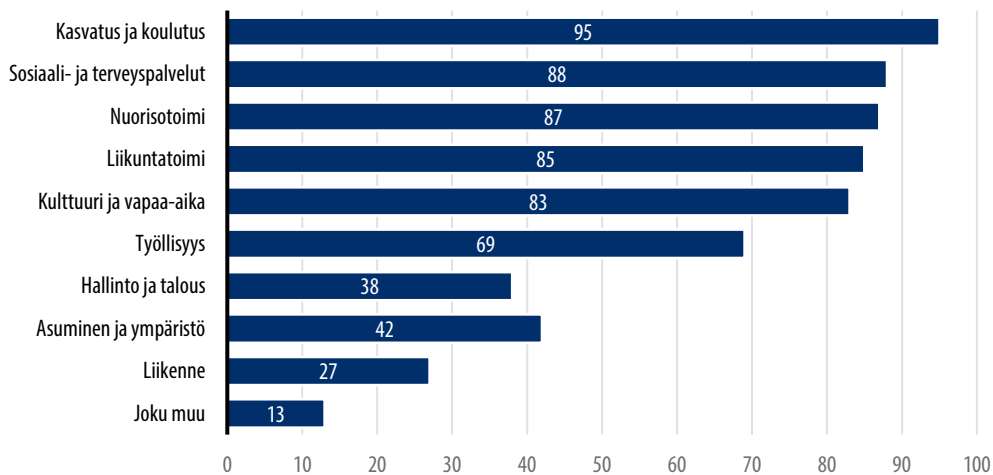
- Vaikutusarviointi vie aikaa. Ajallisten ja taloudellisten resurssien kohdentaminen on olennaisen tärkeää. Pitkän aikavälin seuranta edellyttää pysyviä resursseja.
- Heterogeeniset määritelmät aiheuttavat sekaannusta. Jäsennely lähestymistapa on termien selkeän käytön edellytys.
- On tärkeää välttää ammattijargonia ja tarpeettoman monimutkaista terminologiaa.
- Vaikuttamistyö on tarpeen tietoisuuden lisäämiseksi ja lähestymistavan perustelemiseksi eri aloilla.

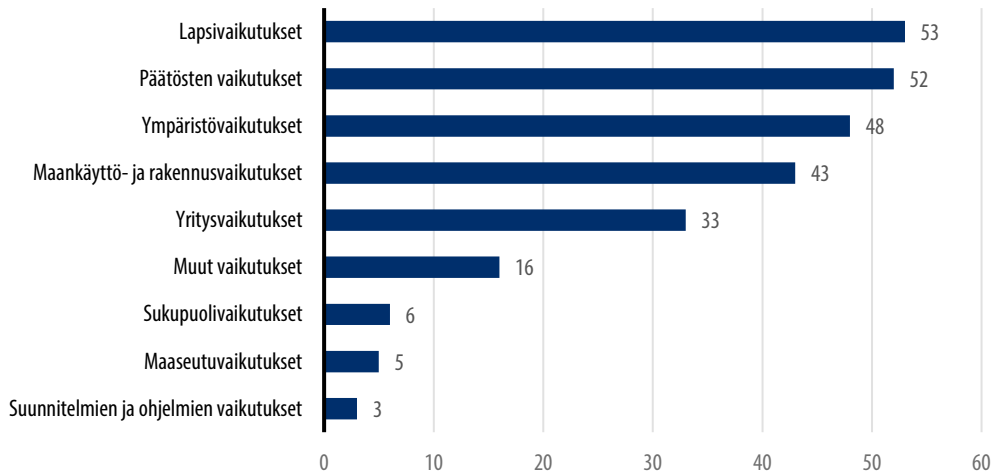
3.2 Kyselytutkimukset kohderyhmille

Ensimmäisessä kyselytutkimuksessa selvitettiin, mikä on lähtötilanne Suomessa eli missä määrin mielenterveysstrategian tavoitteita on otettu huomioon kunnissa ja kuntayhtymissä ja miten tavoitteiden saavuttamista mitataan. Tulosten mukaan (Rotko ym. 2022; Kauppinen 2022; Tamminen ym. 2023):

- Mielenterveysstrategian tunnettuus ja käytännön soveltaminen vaihtelee suuresti kunnissa ja sairaanhoitopiireissä. Tarve on konkreettisille toimintamalleille ja työmenetelmille, tukimateriaalille ja koulutukselle, verkostoitumiselle sekä yhtenäisille mittareille.
- Mielenterveyden edistämisen toimia toteutetaan kunnissa laaja-alaisesti osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä (Kuvio 4).
- Mielenterveysvaikutusten ennakoarviointi kunnissa ja sairaanhoitopiireissä on ollut lähes olematonta (Kuvio 5). Tarve on koulutukselle ja konkreettisille malleille.

Kuvio 4. Mielenterveyden edistämistyössä mukana olevat toimialat kunnissa 2022 (%)

Kuvio 5. Ennakoarviointien sovellusten käyttö kunnissa 2022 (%).

Toisessa kyselytutkimuksessa selvitettiin mielenterveystyötä tekevien kansalaisjärjestöjen kokemuksia siitä, miten järjestöillä ja muilla kolmannen sektorin toimijoilla olevaa tietoa voitaisiin nykyistä paremmin hyödyntää tiedolla johtamisen tukena. Heiltä kysyttiin myös toiveita Suomeen räätälöitävän mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnin mallin taustaksi. (Laaksoharju T. 2022b.) Kyselyn tulosten mukaan:

- Mielenterveys- tai päihdetyötä tekevillä järjestöillä on paljon tietoa, jota voisi nykyistä paremmin ottaa käyttöön päättäjien tueksi.
- Nykytilanteessa kunnat hyödyntävät järjestöjen asiantuntemusta mielenterveyspäätöksissä hyvin satunnaisesti tai eivät ollenkaan. Kattojärjestöiltä pyydetään lausuntoja erilaisiin ohjelmiin, mutta se ei kuulu automaattisesti mihinkään ohjeistukseen tai käytäntöön.
- Järjestökenttä toivoo selkeyttä ja pelisääntöjä tilanteisiin, joissa järjestökuuleminen olisi osa päätöksentekoprosessia.
- Hieman yli puolet (54 %) vastaajista ilmoitti oman järjestönsä olevan valmis antamaan MIVA-arviointeihin asiantuntija-apua ja kolmasosa (33 %) siinä tapauksessa, että työhön on saatavilla lisäresursseja.
- Järjestöt toivoivat, että heidät otettaisiin mukaan jo päätösten valmisteluvaiheessa (64 %), sekä päätöstä valmistelevaan työryhmäyöskentelyyn asiantuntijaroolissa (76 %). Järjestöt toivovat aitoa osallisuutta päätöksentekoprosessiin, ei vain näennäistä kuulemistä vailla aitoa vaikutusmahdollisuutta.
- Yksi järjestöjen esittämä keino on kokemusasiantuntijoiden kuuleminen, 63 % vastaajista kannatti kokemusasiantuntijoiden kuulemistä osana MIVAA. Kokemusasiantuntijat voisivat koulutuksen tai perehdytyksen jälkeen toimia asiantuntijoina päätösten suunnitteluasteesta alkaen.

- Mielensterveysvaikutusten ennakkoarvioinnissa tulisi huomioida ainakin palveluiden saatavuutta ja saavutettavuutta, eri ikä- ja kohderyhmien hyvinvointia ja yhdenvertaisuutta, mielensterveysvaikutusten taloudellista puolta sekä eri kulttuuripalveluiden ennaltaehkäisevää vaikutusta.
- Vastaajista 85 % oli sitä mieltä, että mielensterveysvaikutusten arviointia tarvitaan kaikissa ihmisiin kohdistuvissa päätöksissä ja 59 % keskittäisi arvioinnin haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisryhmiin.
- Päätöksissä olisi hyvä aina huomioida myös mielensterveysvaikutukset ja mielellään osana vakioitua prosessia. Välttämätöntä se olisi kuitenkin mm perustarpeisiin liittyvien asioiden valmistelussa, sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevissa päätöksissä ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten kohdalla.

3.3 MIVA-työkalun käytön pilotointi ja esimerkki: Case study Lapinlahti

Lapinlahden mielensterveysvaikutusten ennakkoarviointi (MIVA) on pilottitutkimus, jossa sovellettiin brittimallia (Cooke et al 2011) käytännön esimerkkiin Suomessa. Lopputuloksena syntyneet raportit antavat tietoa päätöksenteon tueksi, sillä tutkimus tuotti Helsingin valmisteleville virkamiehille arvokasta tietoa Lapinlahden nykytoiminnan mielensterveysvaikutusten monipuolisuudesta (Laaksoharju 2022a, Laaksoharju 2022b, Laaksoharju 2022c, Laaksoharju 2023a).

Lapinlahden päätösvaihtoehtojen mielensterveysvaikutusten arvioinnissa testattu MWIA-työkalu tarjosi yksityiskohtaisesti ohjatun arviointiprosessin, josta oli selkeä lähtöä arviointityöhön. Se toimi työn suunnittelun ja aikatauluttamisen pohjana hyvin, ja manuaalista löytyvät valmiit mallit muun muassa työpajojen sisältöön sekä tulostaulukointeihin pystyi muokkaamaan Lapinlahden tapaukseen sopiviksi. Työkalun ansioihin kuuluvat lisäksi mielensterveysvaikutusten tutkimusnäyttö, sekä mielensterveyteen vaikuttavien suojatekijöiden selkeä avaaminen. Lapinlahden arviointia vaikeutti tuolloin pöydällä olevien päätösvaihtoehtojen ja sidosryhmien runsaus. Lisäksi päätösvaihtoehtoissa oli paljon epävarmuutta ja auki olevia asioita. Tällaisessa tilanteessa arvioinnin tulokset ovat skenaarioperustaisia ja siten suuntaa antavia. Nyt kaupungin tehtäväksi jääkin arvioida kokonaiskuvaa valitun etenemissuunnitelman pohjalta.

Pilottitutkimuksen tulosten mukaan:

- Lapinlahden puisto sekä nykyisen toiminnan tarjoama luonnon rauha ja varallisuudesta riippumattomat harrastamisen ja osallisuuden mahdollisuudet monipuolisen kulttuuritarjonnan parissa ovat kävijöille tärkeä mielen hyvinvointia ylläpitävä ja syrjäytymistä ehkäisevä kokonaisuus.
- Lapinlahti koetaan vahvasti positiivisena ja säilyttämisen arvoisena paikkana, jonka toivotaan kehittyvän edelleen. Hyvinvointia ja valinnanmahdollisuuksia lisäävät uudet toimijat toivotetaan tervetulleiksi.
- Positiivista kehitystä edesauttaa, jos vahvistetaan yhteistyötä muiden mielenterveystyötä tekevien kanssa ja huolehditaan selkeästä työn- ja tilojenjaosta uusien ja entisten toimijoiden välillä. Tämä parantaisi saatavuutta ja vähentäisi päällekkäisyyksiä varmistaen samalla matkan kynnyksen ilmaisen ja avoimen toiminnan jatkumisen.
- Lapinlahden puiston hyvinvointivaikutukset ovat laajat ja kiistattomat eri ikäryhmissä, joten on välttämätöntä suojella nykyistä puistoalaa lisärakentamiselta.
- Ideaali päätösvaihtoehto on sellainen, jossa kaupunki toimii vahvana kumppanina ja (osa-)omistajana mallissa, joka tuo lisää mielen hyvinvointiin tähtääviä toimintoja Lapinlahteen varmistaen nykytoimijoiden tilatarpeet ja toimintaedellytykset.
- Positiivisten mielenterveysvaikutusten kasvulle on potentiaalia, jos pitkälle epävarmalle ajanjaksolle Lapinlahden historiassa saadaan lopulta päätös eli kaupungin / valtiotason sitoumus ja tunnustus mielenterveyttä edistävän työn jatkamiseksi.

3.4 Ehdotus mielenterveysvaikutusten arvioinnin mallista

Tässä hankkeessa toteutettujen systemaattisen kirjallisuuskatsauksen, kyselyjen, pilottitutkimuksen sekä muiden Suomessa tehtävien ennakoarviointien pohjalta on luotu malli mielenterveysvaikutusten arvioimiseksi. Malli on saatavilla THL:n verkkosivuilla osoitteessa <https://thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveysvaikutusten-ennakoarviointi> Tämä mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnin malli ja toimintatavat eivät poikkea muusta Suomessa tehtävästä päätösten vaikutusten ennakoarvioinnista. Kyseessä ei ole erillinen tapa arvioida mielenterveysvaikutuksia, vaan tarkoitus on nivelittää mielenterveysvaikutusten arviointi osaksi kuntien ja hyvinvointialueiden muita ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointeja. Usean eri näkökulman rinnakkainen tar-

kastelu ja moninäkökulmaisuus toisaalta tukee yksittäistä arviointinäkökulmaa ja mahdollistaa intersektionaalisten vaikutusten tunnistamista, mutta myös vähentää eri arviointinäkökulmien keskinäistä kilpailua resursseista ja huomiosta. THL:n sivuilla oleva malli antaa kuitenkin ohjeistusta mielenterveyden ja mielen hyvinvoinnin vaikutusten huomioon ottamiseksi. Lisäksi MIELI Suomen Mielenterveys ry, Mielenterveyden keskusliitto ja Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry ovat yhteistyössä tehneet järjestöille erillisen oppaan mielenterveysvaikutusten arvioinnin tueksi (Laaksoharju ym. 2023).

Päätösten mielenterveysvaikutusten ennakoarviointi voidaan jakaa kuuteen erilliseen vaiheeseen (Kuntaliitto 2023). Onnistumisen takaamiseksi jokaiseen vaiheeseen tulee kiinnittää huomiota.

1. *Päätös ennakoarvioinnin tekemisestä.* Kunnan tai hyvinvointialueen on hyvä linjata, mitkä päätökset vaativat ennakoarviointia. Linjaus voi olla lista asioista tai yleinen periaatepäätös ennakoarvioinnin toteuttamisesta.
2. *Päätösvaihtoehtojen muodostaminen.* Muodostetaan vaihtoehtoisia päätösesityksiä.
3. *Vaikutusten tunnistaminen.* Tunnistetaan ja esitetään päätösten vaikutukset eri näkökulmista (asukasvaikutukset, ympäristövaikutukset, organisaatio- ja henkilöstövaikutukset, taloudelliset vaikutukset). Selvitetään nykytilanne, kootaan sidosryhmiä yhteen, tiedotetaan alkavasta arviointityöstä ja tehdään tarvittavat rajaukset sekä kerätään tarvittava aineisto: kyselyt, työpajat, tilastot, selvitykset, raportit. Myös kokemusasiantuntijat kannattaa ottaa mukaan.
4. *Vaihtoehtojen vertailu.* Vaihtoehtoja vertaillaan toisiinsa ja vertailun tulos kirjoitetaan perustelutekstiin. Esittelijä ottaa kantaa eri vaihtoehtoihin.
5. *Päätösesityksen laadinta.* Vaihtoehtojen vertailun jälkeen esittelijä esittää päätettäväksi parhaimpina pitämänsä ratkaisuvaihtoehdon ja sen perustelut.
6. *Päätöksen seuranta ja arviointi.* Kun päätös on tehty, sovitaan miten, kuka ja millä aikataululla päätöksen toteutumista seurataan. Kuntien ja hyvinvointialueiden omien seurantamittareiden lisäksi THL:ssä on suunnitteilla mielenterveysvaikutusten seurantamittarin kehittäminen osaksi TEAviisari-tiedonkeruuta.

3.5 Käyttöönottosuunnitelma

Erään kuntapäätösten vaikutusten ennakoarvioinnista tehdyn väitöstutkimuksen mukaan yleisin selitys sille, miksi ennakoarviointeja ei tehdä, on osaamattomuus. Pelkkä valmis ennakoarvioinnin malli ei kuitenkaan riitä mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnin merkittävään lisääntymiseen, sillä taustalla on usein myös normatiivisia syitä. Nämä syyt liittyvät päätöksenteon kulttuuriin, ratkaisujen vaihtoehtottomuuteen ja keskusteluilmapiiriin. On siis tärkeää, että yksittäisten työkalujen ja ennakoarvioinnin käyttöönottoa helpottavien toimenpiteiden lisäksi päätöksentekoympäristö hyväksyy ja resursoi ennakoarviointien tekemistä. (Kauppinen 2011.)

Jotta mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnin voisi kunnissa ja hyvinvointialueilla ottaa käyttöön luontevana ja käyttökelpoisena osana päätösten vaikutusten ennakoarviointia, työn tueksi tarvitaan:

- tehty päätös ennakoarvioinnin tekemisestä
- ohjeet ennakoarvioinnin tekemiseen, jossa mukana malli mielenterveysvaikutusten arvioinnin liittämistä muuhun ennakoarviointiin
- koulutetut avainhenkilöt, joista joku on nimetty MIVA-prosessin vetäjäksi (esim. kunnan tai hv-alueen hyvinvointikoordinaattori tai vastaava yhdyshenkilö), ettei vastuu jää hajanaiseksi
- riittävien resurssien turvaaminen ennakoarvioinnin käyttöön
- tehtyjen ennakoarviointien tallentaminen malliksi seuraavia valmisteluja varten
- tehtyjen ennakoarviointien määrän ja laadun seuraaminen
- uusien työntekijöiden perehdyttäminen ennakoarviointiin

MIELI Suomen Mielenterveys ry on laatinut lisäksi kansalaisyhteiskunnalle suunnatun lyhyen ja kannustavan oppaan, joka antaa tietoa asukkaiden ja järjestöjen osallistamisesta mielenterveysvaikutusten ennakoarviointiin. Raportti sisältää myös valmiita pohjia valtuustoaloitteiden tekemiseen. (MIELI Suomen Mielenterveys ry ym. 2023).

4 Tuotokset

Julkaisut

Cresswell-Smith J, Kauppinen T, Laaksoharju T, Rotko T, Solin P, Suvisaari J, Wahlbeck K, Tamminen N. (2022). Mental Health and Mental Wellbeing Impact Assessment Frameworks – A Systematic Review. *Int J Environ Res Public Health* 2022 Oct 27;19(21):13985. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36360865/>

Kauppinen T. (2022). Mahtuuko mielenterveys mukaan vaikutusten ennakoarviointiin? Tieto käyttöön! –blogisarja. Valtioneuvoston kanslia. <https://tietokayttoon.fi/ajankohtaista/blogi/-/blogs/mahtuuko-mielenterveys-mukaan-vaikutusten-ennakoarviointiin->

Laaksoharju T. (2022a). Lapinlahden lähde. Nykytilan kuvaus. Mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnin alkukartoitus (MIVA). MIELI Suomen Mielenterveys ry. <https://mieli.fi/wp-content/uploads/2022/12/LAPINLAHTI-nykytilan-kuvausFINAL.pdf>

Laaksoharju T. (2022b). Lapinlahden Lähteen tulevaisuuden päätösvaihtoehtojen mielenterveysvaikutusten ennakoarviointi (MIVA). MIELI Suomen Mielenterveys ry. <https://mieli.fi/wp-content/uploads/2022/12/LapinlahdenMIVALaaksoharjuFINAL.pdf>

Laaksoharju T. (2022c). Mielenterveysjärjestöt mukaan mielenterveysvaikutusten ennakoarviointiin. Tieto käyttöön! -blogisarja. Valtioneuvoston kanslia. <https://tietokayttoon.fi/ajankohtaista/blogi/-/blogs/mielenterveysjarjestot-mukaan-mielenterveysvaikutusten-ennakoarviointiin>

Laaksoharju T. (2023a). Lapinlahden lähteen mielenterveysvaikutusten ennakoarviointi (MIVA). Päättäjiä käyttöön lyhyt tiivistelmä ja keskeiset suositukset. MIELI Suomen Mielenterveys ry. <https://mieli.fi/wp-content/uploads/2023/01/MIVAPolicyBriefLapinlahtiLyhyt.pdf>

Laaksoharju T. (2023b) Mielenterveysvaikutuksia arvioimaan? Suomen MIVA pilotin keskeiset havainnot. MIELI Suomen Mielenterveys ry. <https://mieli.fi/wp-content/uploads/2023/03/MIVArviointiBlogiLaaksoharju2023-1.pdf>

Laaksoharju T, Palmroos S, Jalava J, Rissanen P. (2023). Mielenterveysvaikutusten arviointi MIVA. Opas järjestöille. MIELI Suomen Mielenterveys ry, Mielenterveyden keskusliitto, Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry. <https://mieli.fi/wp-content/uploads/2023/03/MIVApasjarjestoilleLaaksoharju.pdf>

Rotko T, Tamminen N, Solin P, Cresswell-Smith J, Laaksoharju T, Suvisaari J, Wahlbeck K, Rissanen P, Jalava J, Pakarinen M, Palmroos S, Kilpeläinen K, Kauppinen T. (2023a). Mielenterveysvaikutuksia voidaan arvioida ennalta. Policy Brief 2023:12. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta. <https://tietokayttoon.fi/julkaisut/artikkelit>

Rotko T, Cresswell-Smith J, Kauppinen T, Kilpeläinen K, Solin P, Suvisaari J, Tamminen N. (2022). Mielenterveysstrategian ja mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnin nykytila Suomessa ja maailmalla. Tutkimuksesta Tiiviisti 59/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145616/URN_ISBN_978-952-343-991-7.pdf?sequence=1

Rotko T, Cresswell-Smith J, Kauppinen T, Kilpeläinen K, Solin P, Suvisaari J, Tamminen N. (2022). MIVA – mielenterveysvaikutusten arviointi. Teoksessa: Linnaranta O, Strand T, Suvisaari J, Partonen T, Solin P. Mielenterveysstrategia 2020–2030: Toimeenpanon ensimmäiset vuodet ja yhteisen tekemisen tahto. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Työpaperi-sarja 2022_055. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-990-0>

Rotko T, Kilpeläinen K, Kauppinen T, Cresswell-Smith J, Tamminen N, Solin P, Suvisaari J, Laaksoharju T, Wahlbeck K, Rissanen P, Jalava J, Palmroos S, Pakarinen M. (2023b). Mielenterveysvaikutusten ennakoarviointi (MIVA). Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:18. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-181-0>

Tamminen N, Solin P. (2023) Mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnilla vaikuttavampaa mielenterveyden edistämistä. Tieto käyttöön -blogisarja. Valtioneuvoston kanslia. <https://tietokayttoon.fi/ajankohtaista/blogi/-/blogs/mielenterveysvaikutusten-ennakoarvioinnilla-vaikuttavampaa-mielenterveyden-edistamista>

Internetsivut

Tämän hankkeen keskeinen anti ja mielenterveyden ennakoarviointimalli jäävät pysyvästi omille päivitettäville THL:n internetsivuille. Internetsivuilta löytyy malli mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnista, käyttöönottosuunnitelma ja hyviä esimerkkejä: <https://thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveysvaikutusten-ennakoarviointi>

Tapahtumat ja esiintymiset

Esitys "Mental health impact assessments in Finland" 14.11.2022 OECD:n järjestämässä tilaisuudessa. Soile Ridanpää (STM), Tuulia Rotko (THL), Tapani Kauppinen (THL), Johanna Cresswell-Smith (THL), Jaana Suvisaari (THL), Nina Tamminen (THL), Pia Solin (THL), Kristian Wahlbeck (MIELI Suomen Mielenterveys ry), Taina Laaksoharju (MIELI Suomen Mielenterveys ry). OECD:n edustajina Jessica Mahoney ja Lara Fleischer.

Esitys "Mielenterveysvaikutusten ennakoarviointi -hankkeen tuloksia" 30.11.2022. THL:n vetämä Miepä-verkoston (Mielenterveys- ja päihdetyön yhteistyöryhmä) kokoontuminen. Tuulia Rotko.

Mielenterveyden edistämisen toimijoiden vertaisfoorumi 24.3.2023 klo 9–12 Teamsissa. Esitys "Mielenterveysvaikutusten ennakoarviointi -hankkeen tuloksia" Tuulia Rotko.

Hankkeen loppuseminaari järjestetään Helsingissä 27.4.2023 klo 9–16. Kohderyhmänä on erityisesti kuntien, hyvinvointialueiden ja järjestöjen toimijoita.

5 Päätelmät ja suositukset

Tässä hankkeessa onnistuttiin mielekkäällä tavalla yhdistämään kokemusta päätösten ennakoarvioinnista, mielenterveys- ja mielen hyvinvointiosaamista sekä järjestöjen osaamista ihmisten osallistamisesta. Hanke tuotti lukuisan joukon julkaisuja ja mallin mielenterveysvaikutusten arviointiin Suomeen. Malli on saatavissa osoitteessa <https://thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveysvaikutusten-ennakoarviointi>

5.1 Mielenterveysvaikutusten arvioinnin mallilla ennakoidaan päätösten vaikutuksia

Yksittäisten päätösten mielenterveyteen vaikuttavia tekijöitä voidaan tunnistaa ja arvioida ihmisryhmittäin, yhteisön, kunnan tai alueen tasolla. Mielenterveysvaikutusten arvioinnin avulla voidaan tunnistaa mielenterveyteen kielteisesti ja myönteisesti vaikuttavia toimia ja siten välttää haitallisia ja lisätä mielen hyvinvointia tukevia toimia. Hyvin toteutettu mielenterveysvaikutusten arviointi voi antaa lisätietoa vaikutuksista alueilla tai ihmisryhmissä, joita ei välttämättä tunnistettaisi ilman arviointia. Vaikutusten tunnistamisen avulla voidaan luoda säästöjä mielenterveyspalveluiden kustannuksissa sekä lisätä alueen asukkaiden mielen hyvinvointia.

MIVA-hankkeen ohjausryhmä näkee, että eri ihmisryhmien mielenterveyteen ja mielen hyvinvointiin vaikutetaan kaikkien toimialojen päätöksillä ja toimilla. Mielenterveyden tukeminen ja edistäminen sekä mielenterveyshäiriöiden ehkäisy edellyttävät, että mielenterveyskysymykset huomioidaan paitsi sosiaali- ja terveystoimen päätöksissä hyvinvointialueilla, myös kunnan kaikkien toimialojen päätöksissä. Esimerkkejä näistä päätöksistä ovat esimerkiksi a) asuinalueiden kaavoitus, jotta mielenterveyspotilaat eivät eriytyisi vain tietylle asuinalueelle, b) kulttuuri- ja liikuntapalveluiden sijoittaminen, koska mielenterveys rakentuu pääosin muualla kuin sote-palveluissa, sekä c) osallisuuteen ja työllistämiseen liittyvien palveluiden kehittäminen.

MIVA-hankkeen ohjausryhmän mielestä mielenterveysvaikutusten ennakoarviointimallin tunnettuutta ja käyttöönottoa voitaisiin lisätä eri hallinnonaloilla a) tiedottamalla hyödyistä ("päätöksestä voi seurata ongelmia, jos ei arvioida ennalta"), b) laatimalla selkeät ohjeet arviointimallin konkreettiseen käyttöön, sekä c) tukemalla arviointimallin jalkauttamista erillisen koordinaatioryhmän avulla. Ohjausryhmässä oli mukana edustajia Sosiaali- ja terveysministeriöstä, Valtiovarainministeriöstä, Opetus- ja kulttuuriministeriöstä, Työ- ja elinkeinoministeriöstä ja Ympäristöministeriöstä.

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointitoiminnan eräänä arvona on se, että arviointiin osallistuu mahdollisuuksien mukaan myös ne, joiden hyvinvointiin arvioitava päätös kohdistuu. Vaikutuksen kohteena olevien ihmisryhmien kuuleminen, arvioinnin kommentointi ja parhaassa tapauksessa arviointiin osallistuminen täydentävät asiantuntija -arviointia. Erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluissa tehtävässä mielenterveysvaikutusten arvioinneissa on syytä harkita myös kokemusasiantuntijoiden hyödyntämistä ennakoarvioinneissa. Osallisuus vaikutusten arviointiin voi jopa vahvistaa yhteenkuuluvuuden tunnetta ja toimia syrjäytymisen vastaparina. On tiedossa, että osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet tukevat mielenterveyttä (Orpana ym. 2016; WHO 2022), joten vaikutusten arvioinnin prosessilla voi myös olla itsessään myönteisiä mielenterveysvaikutuksia.

Esimerkkejä on olemassa

Kansainvälisesti on raportoitu vain muutama viitekehys mielenterveysvaikutusten ennakoarviointiin, näistä ainoastaan yksi keskittyy mielen hyvinvoinnin osatekijöihin (Cresswell-Smith ym. 2022). Mielenterveysvaikutusten ennakoarviointi on ollut tois- taiseksi Suomessa vähäistä. Mielenterveysvaikutuksia on kuitenkin huomioitu kunta- päätösten valmistelussa joitakin kertoja. Esimerkiksi kuraattoripalveluihin, kehitysvam- mahuollon asuinpalveluihin, mielenterveyspalveluiden resurssointiin ja kouluihin liitty- vien päätösten mielenterveysvaikutusten tarkastelut osoittavat, että arviointi on mah- dollista. (Rotko ym. 2022.)

Lapinlahden sairaalan pilotti – elävä esimerkki

Mielenterveysvaikutusten ennakoarviointimenetelmää pilotoitiin Helsingin Lapinlahden entisen sairaalan toiminnan tulevaisuussuunnitelmiin.

Mielenterveysvaikutusten ennakoarviointimenetelmää (Cooke et al., 2011) pilotoitiin vuonna 2022 Helsingin Lapinlahden Lähteen toiminnan tulevaisuussuunnitelmiin. Tutkimus tuotti valmisteleville virkamiehille arvokasta tietoa Lapinlahden nykytoiminnan mielenterveysvaikutusten monipuolisuudesta. Pilotoinnin tuloksena ilmeni, että Lapinlahden puisto sekä nykyisen toiminnan tarjoama luonnon rauha ja varallisuudesta riippumattomat harrastamisen ja osallisuuden mahdollisuudet monipuolisen kulttuuritarjonnan parissa ovat kävijöille tärkeä mielen hyvinvointia ylläpitävä ja syrjäytymistä ehkäisevä kokonaisuus. Sidosryhmiä osallistava, avoin prosessi toi näkyväksi kansalaisyhteiskunnan ruohonjuuritasolta syntyneen toiminnan vaikuttavuuden. Arvoinnin lopputuloksena syntyneet suositukset ja mittarit antavat arvokasta tietoa päätöksenteon tueksi. (Laaksoharju 2022b.)

Myönteistä on, että mielenterveysvaikutusten ennakoarviointia on kokeiltu kunnissa ilman selkeitä toimintamallejakin. Konkreettiset toimintamallit ja työmenetelmät, tukimateriaalit ja koulutukset, verkostoituminen sekä yhtenäiset mittarit ovat kuitenkin olleet toivottuja. Onnistuneen mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnin tunnusmerkkejä ovat seuraavat:

- Sanoitetaan, mitä ollaan arvioimassa ja käytetään oikeita käsitteitä
- Arvioinnissa on mukana kunnan tai hyvinvointialueen eri toimialojen edustajia
- Arvioinnissa huomioidaan lyhyen ja pitkän aikavälin vaikutukset
- Huomioidaan sekä positiiviset että negatiiviset vaikutukset
- Arviointi perustuu tietoon ja sidosryhmien osallistumiseen
- Kohderyhmä on määritelty
- Ennakoarvioinnin tarpeellisuus on arvioitu kaikissa kunnan tai hyvinvointialueen päätöksissä ja arviointi on tehty riittävän kattavasti
- Arvioinnille on kohdistettu riittävästi henkilöstö-, aika- ja taloudellisia resursseja

Tavoitteena on, että tässä hankkeessa tuotettu malli helpottaa mielenterveysvaikutusten ennakoarviointia ja yhdenmukaistaa sen toteuttamista Suomessa. Mallin tarkoituksena on myös yhdenmukaistaa käsitteiden käyttöä ja selkeyttää sitä, mitä arvioidaan. Malli on saatavissa THL:n verkkosivuilla osoitteessa: <https://thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveysvaikutusten-ennakoarviointi>

5.2 Järjestöt ja asukkaat mielenterveyden arvioinnin voimavarana

Mielenterveysjärjestöille suunnatussa kyselyssä selvisi, että järjestöt ovat valmiita resurssiensa puitteissa osallistumaan mielenterveysvaikutusten arviointiprosessiin asiantuntijoina jo päätösten valmisteluvaiheessa, esimerkiksi päätöstä valmistelevan työryhmän jäsenenä (Rotko ym. 2022). Kansalaisyhteiskunnan edustajina järjestöt toivovat selkeitä käytäntöjä, malleja ja roolia mielenterveysvaikutusten arviointityöhön. Järjestöt kokevat myös kokemusasiantuntijoiden kuulemisen tärkeäksi.

Etenkin valtakunnalliset järjestöt voivat toimia arviointeihin kannustavana ja prosessia tukevana asiantuntijoina tuottaen tietoa päättäjille. Järjestöt voivat toimia myös haavoittuvassa asemassa olevien kohderyhmien puolesta puhujana, laatia kansalaisaloitteita ja siten olla arviointiprosessin käynnistäjinä. Ottamalla järjestöt mukaan kumppa-

neiksi, voidaan saavuttaa kustannuksia säästävä ja kansalaisten mielenterveyden paremmin huomioiva päätös. Järjestökokemuksia Lapinlahden pilotista on kuvattu tarkemmin Suomen Mielenterveys MIELI ry:n blogissa (Laaksoharju 2023b).

5.3 Toimenpide-ehdotukset mielenterveysvaikutusten arvioinnin toteuttamiseen

Mielenterveysvaikutusten arviointi tulisi ottaa käyttöön luontevana osana terveys- ja hyvinvointivaikutusten arviointia kunnissa ja hyvinvointialueilla. Mielenterveysvaikutusten arvioinnin käyttöönoton edellytyksiä ovat seuraavat kohdat:

Päätäjien tulisi varmistaa, että

- organisaatiossa on tehty päätös ennakoarvioinnin teosta ja ohjeet siihen
- organisaatiossa on malli mielenterveysvaikutusten arvioinnin liittämistä muuhun ennakoarviointiin
- päätöstä tehdessä päätösvaihtoehtojen mielenterveysvaikutukset on arvioitu

Johtavan viranhaltijan tulisi tarkistaa, että mielenterveysvaikutusten arvioinnin käytön tueksi on

- koulutettu avainhenkilöt, joista joku on nimetty MIVA-prosessin vetäjäksi (esim. kunnan tai hv-alueen hyvinvointikoordinaattori tai vastaava yhdyshenkilö), ettei vastuu jää hajanaiseksi
- turvattu riittävät resurssit ennakoarvioinnin käyttöön
- koottu tehdyt ennakoarvioinnit malliksi seuraavia valmisteluja varten
- seurattu tehtyjen arviointien määrää ja laatua sekä
- varmistettu uusien työntekijöiden perehdytys ennakoarviointiin.

Kunnat ja hyvinvointialueet voivat päätöksillään ja toimillaan monin tavoin tukea asukkaidensa ja yhteisöjensä mielenterveyttä. Eri ihmisryhmien mielenterveyteen voidaan vaikuttaa ja päätösten mielenterveysvaikutusten arviointi on tähän hyvä työkalu. Arvioimalla päätöksiä ennalta säästetään kustannuksia ja lisätään asukkaiden hyvinvointia.

Lähteet

Aalto-Setälä T, Suvisaari J, Appelqvist-Schmidlechner K, Kiviruusu O. (2021) Pandemia ja nuorten mielenterveys – Kouluterveyskysely 2021. Tutkimuksesta tiiviisti 55/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://www.julkari.fi/handle/10024/143129>

Blomgren J. (2021) Sairauspoissaolot kääntyivät laskuun koronavuonna 2020. Kelan tutkimusblogi 13.1.2021. <https://tutkimusblogi.kela.fi/arkisto/5764>

Blomgren, J. (2020) Mielenterveyden häiriöistä johtuvien sairauspoissaolojen kasvu jatkuu jyrkkänä. Kelan Tutkimusblogi 29.1.2020. <https://tutkimusblogi.kela.fi/arkisto/5168>

Cooke A, Friedli L, Coggins T, Edmons N, Michealson J, O'Hara K, Snowden L, Stansfield J, Steuer N, Scott-Samuel A. (2011) Mental Well-being Impact Assessment; A toolkit for well-being. National MWIA Collaborative, London. <https://healthycampuses.ca/wp-content/uploads/2014/07/MentalWellbeingImpactAssessmentA-toolkitforwellbe-1.pdf>

Cresswell-Smith J, Kauppinen T, Laaksoharju T, Rotko T, Solin P, Suvisaari J, Wahlbeck K, Tamminen N. (2022) Mental Health and Mental Wellbeing Impact Assessment Frameworks – A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022; 19(21):13985. <https://doi.org/10.3390/ijerph192113985>

Eläketurvakeskus (2019). Suomen virallinen tilasto: Sosiaaliturva 2019. Eläketurvakeskuksen tilastoja 06/2019. <http://www.julkari.fi/handle/10024/140314>

Finlex (2015) Kuntalaki 2015/410. 1§. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150410>

Finlex (2021) Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 612/2021. 7§. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2021/20210612>

International Union for Health Promotion and Education (2021) Critical Actions for Mental Health Promotion. Paris: IUHPE.

- Kaltiala-Heino R, Ranta K, Fröjd S. (2010) Nuorten mielenterveys koulumaailmassa. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 2010;126(17):2033-9. <https://www.duodecimlehti.fi/duo99043>
- Kauppinen T. (2011) Kuntien tulevaisuus haltuun. Ennakoarvioinnin soveltamiseen vaikuttavat tekijät lautakuntapäätöksissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tutkimus 67/2011. Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino Oy, Tampere. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085147>
- Kauppinen T. (2022) Mahtuuko mielenterveys mukaan vaikutusten ennakoarviointiin? Tieto käyttöön! -blogisarja. Valtioneuvoston kanslia. <https://tietokayttoon.fi/ajankohtaista/blogi/-/blogs/mahtuuko-mielenterveys-mukaan-vaikutusten-ennakoarviointiin->
- Kekkonen M, Gissler M, Känkänen P, Isola A-M (toim.) (2022) Poikkeuksellinen nuoruus korona-aikaan: Nuorten elinolot -vuosikirja 2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-937-5>
- Kuntaliitto (2023) Päätösten vaikutusten enakoarviointi. 6 askelta ennakoarvioinnin toteuttamiseen. 2023. https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/EVA_prosessimalli_WEB.pdf
- Laaksoharju T. (2022a) Lapinlahden lähde. Nykytilan kuvaus. Mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnin alkukartoitus (MIVA). MIELI Suomen Mielenterveys ry. <https://mieli.fi/wp-content/uploads/2022/12/LAPINLAHTI-nykytilan-kuvausFINAL.pdf>
- Laaksoharju T. (2022b) Lapinlahden Lähteen tulevaisuuden päätösvaihtoehtojen mielenterveysvaikutusten ennakoarviointi (MIVA). MIELI Suomen Mielenterveys ry. <https://mieli.fi/wp-content/uploads/2022/12/LapinlahdenMIVALaaksoharjuFINAL.pdf>
- Laaksoharju T. (2022c) Mielenterveysjärjestöt mukaan mielenterveysvaikutusten ennakoarviointiin. Tieto käyttöön! -blogisarja. Valtioneuvoston kanslia. <https://tietokayttoon.fi/ajankohtaista/blogi/-/blogs/mielenterveysjarjestot-mukaan-mielenterveysvaikutusten-ennakoarviointiin>
- Laaksoharju T. (2023a) Lapinlahden lähteen mielenterveysvaikutusten ennakoarviointi (MIVA). Päätäjien käyttöön lyhyt tiivistelmä ja keskeiset suositukset. MIELI Suomen Mielenterveys ry. <https://mieli.fi/wp-content/uploads/2023/01/MIVAPolicyBriefLapinlahtiLyhyt.pdf>

- Laaksoharju T. (2023b) Mielenterveysvaikutuksia arvioimaan! Suomen MIVA pilotin keskeiset havainnot. MIELI Suomen Mielenterveys ry. <https://mieli.fi/wp-content/uploads/2023/03/MIVAarviointiBlogiLaaksoharju2023-1.pdf>
- Laaksoharju T, Palmroos S, Jalava J, Rissanen P. (2023). Mielenterveysvaikutusten arviointi MIVA. Opas järjestöille. MIELI Suomen Mielenterveys ry, Mielenterveyden keskusliitto, Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry. <https://mieli.fi/wp-content/uploads/2023/03/MIVAopasjärjestöilleLaaksoharju.pdf>
- Leemann L, Virrankari L. (2022) Nuorten osallisuuden kokemus ja siinä tapahtuneet muutokset vuosina 2019–2021: ovatko erot kasvaneet koronaepidemian aikana? Teoksessa: Kekkonen M. ym. (toim.) Poikkeuksellinen nuoruus korona-aikaan. Nuorten elinolot -vuosikirja 2022. ss. 152–166.
- OECD (2018). Health at a Glance 2018. OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/health_glance_eur-2018-en
- Orpana H, Vachon J, Dykxhoorn J, McRae L, Jayaraman G. (2016) Monitoring positive mental health and its determinants in Canada: the development of the Positive Mental Health Surveillance Indicator Framework. Research, Policy and Practice Vol 36, No 1.
- Rotko T, Cresswell-Smith J, Kauppinen T, Kilpeläinen K, Solin P, Suvisaari J, Tamminen N. (2022) Mielenterveysstrategian ja mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnin nykytila Suomessa ja maailmalla. Tutkimuksesta Tiiviisti 59/2022. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-991-7>
- Santalahti V, Kauppinen T. Luottamushenkilöiden näkemykset kunnissa käytettävien ennakoarviointien käytettävyydestä, vaikuttavuudesta ja hyödyllisyydestä. Tutkimuksesta tiiviisti 6:2023.. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-032-3>
- Solin P, Appelqvist-Schmidlechner K, Nordling E & Tamminen N. (2018). Mielen hyvinvoinnin edistäminen osaksi kunnan strategiaa. Päätösten tueksi 25:2018. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-112-6>
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2020. Vormaa H, Rotko T, Larivaara M & Kosloff A. (toim.) Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020–2030. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:6. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4139-7>

Tamminen N, Solin P. (2023) Mielenterveysvaikutusten ennakoarvioinnilla vaikuttavampaa mielenterveyden edistämistä. Tieto käyttöön -blogisarja. Valtioneuvoston kanslia. <https://tietokayttoon.fi/ajankohtaista/blogi/-/blogs/mielenterveysvaikutusten-ennakoarvioinnilla-vaikuttavampaa-mielenterveyden-edistamista>

Työeläkevakuuttajat Tela (2015). Työkyvyttömyyseläkkeet tasaisessa laskussa. <https://www.sttinfo.fi/tiedote/tela-tyokyvyttomyyselakkeet-tasaisessa-laskussa?publisherId=26857&releaseId=24593075>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2022). Depressiolääkkeistä korvausta saaneet ikäryhmittäin. Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi 2005–2022.

Tilastokeskus (2022). Kansalaispulssi 19.5.2022. <https://valtioneuvosto.fi/ajankoh- taista/kansalaispulssi/yhteenvedot>

WHO (2004). Promoting mental health: concepts, emerging evidence, practice. Summary report. Geneva: World Health Organization.

WHO (2013). WHO's Comprehensive Mental Health Action Plan 2013–2020. Publication of the World Health Organization 2013. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241506021>

WHO (2022). Mental health: Strengthening our response. Concepts in mental health. WHO 17.6.2022. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>

tietokayttoon.fi

ISBN PDF 978-952-383-181-0

ISSN PDF 2342-6799